

УДК 7.044:7.038.541]:7.071.1(477)Бах“198/200”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2023.03.078>

### СКЛЯРЕНКО ГАЛИНА

кандидатка мистецтвознавства, старша наукова співробітниця відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5878-6147>

### SKLYARENKO HALYNA

a Ph.D. in Art Studies, a senior research fellow of the Department of Visual and Applied Arts of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5878-6147>

### Бібліографічний опис:

Скляренко, Г. (2023) Творчість Володимира Бахтова в контексті «нової археології» кінця 1980-х – 2000-х років. *Народна творчість та етнологія*, 3 (399), 78–83.

Sklyarenko, H. (2023) Volodymyr Bakhtov's Creativity in the Context of the «New Archeology» of the Late 1980s to 2000s. *Folk Art and Ethnology*, 3 (399), 78–83.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

## ТВОРЧІСТЬ ВОЛОДИМИРА БАХТОВА В КОНТЕКСТІ «НОВОЇ АРХЕОЛОГІЇ» КІНЦЯ 1980-х – 2000-х РОКІВ

### Анотація / Abstract

Стаття присвячена творчості одного з найцікавіших сучасних українських художників – Володимира Бахтова. Його творчий шлях розпочався в середині 1970-х років у царині графіки, у якій митець оминув вплив соціалістичного реалізму, відразу ж визначивши свою головну тему – історія та культура Півдня України. Серії його офортів, відзначені численними міжнародними та вітчизняними преміями, у метафоричний спосіб відтворювали та образно осмислювали нашарування культурних епох, що залишили свій вплив у культурі краю. Наприкінці 1980-х він звертається до новітніх художніх практик – лендарту, перформансу, артоб'єктів, а пізніше – до оригінальних світлових акцій у створеній ним авторській технології «геліографії», які разом входять до тієї «нової археології», що прокреслила важливу тенденцію в сучасному мистецтві. Її виникнення пов'язано з ідеєю «ревізії» культури, аналізу її досвіду. Подібні пошуки спрямовані на розширення культурного простору, актуалізації в суспільній свідомості його історичних шарів. Темою «художніх досліджень» В. Бахтова стала антична спадщина Північного Причорномор'я, зокрема давньогрецького міста Ольвія, що сьогодні є археологічним заповідником, та зниклі пам'ятки архітектури й історії краю. Багаторічний творчий проект художника у свій образний спосіб «реконструює» античний спадок у культурі України, пов'язує його з великою європейською ойкуменою, наголошує на ролі та значенні античних міст Північного Причорномор'я у формуванні українського культурного простору. Твори В. Бахтова являють собою художні дослідження та реконструкції культурних і природних особливостей історичного ландшафту, поєднуючи таким чином археологічні та екологічні інтенції, а мова сучасного мистецтва дає можливість підкреслити особливу діалогічність

авторського вислову, активно залучаючи до співучасті глядача. Творчість художника синтезує історико-дослідницькі та образно-метафоричні складові.

**Ключові слова:** археологія, реконструкція, сучасні художні практики, античний спадок.

The article is dedicated to the work of one of the interesting contemporary Ukrainian artists – Volodymyr Bakhtov. His creative path began in the mid – 1970s in the field of graphics, in which the artist bypassed the influence of socialist realism, immediately defining his main theme: the history and culture of Southern Ukraine. His series of etchings, which were awarded numerous international and domestic awards, metaphorically reproduced and figuratively interpreted the layering of cultural epochs that influenced the culture of the region. At the end of the 1980s, he turned to the contemporary artistic practices – land art, performance art, art objects, and later – to original light actions in the author's technology «geliograffiti», which together are part of the «new archeology» that marked an important trend in contemporary art. Its emergence is connected with the idea of «revision» of culture, analysis of its experience. Similar searches are directed to the expansion of the cultural space, actualization of its historical layers in the public consciousness. The theme of V. Bakhtov's «artistic research» was the antique heritage of the Northern Black Sea region, in particular the ancient Greek city of Olbia, which is now an archaeological reserve, and the disappeared monuments of architecture and history of the region. The artist's long-term creative project in his own figurative way «reconstructs» the ancient heritage within the culture of Ukraine, connects it with the great European oecumen, emphasizes the role and importance of the ancient cities of the Northern Black Sea region in the formation of the Ukrainian cultural space. V. Bakhtov's works represent artistic research and reconstruction of cultural and natural features of the historical landscape, thus combining archaeological and ecological intentions, and the language of modern art makes it possible to emphasize the special dialogic nature of the author's expression, actively involving the viewer in participation. The artist's work synthesizes historical-research and figurative-metaphorical components.

**Keywords:** archeology, reconstruction, contemporary artistic practices, ancient heritage.

Про «археологічне» мистецтво як певне спрямування постмодерної доби західні критики заговорили на початку 1970-х. Переосмислюючи багатомісячний досвід мистецтва, нові художники вишукували в ньому неартикульовані змісти, «забуті» можливості та образно-пластичні ідеї. Нові художні мови та види мистецтва, що виникали в другій половині ХХ ст. – лендарт, перформанс, мистецтво об'єкту тощо з іншої (сучасної) точки зору «прочитували» мову археології, де спадок давнини залишився зафіксований у артефактах: уламках, залишках, слідах, які разом, завдяки уяві та копінткому дослідженню, розкривають образи та змісти зниклого часу. Як писав М. Фуко, чий дослідження, як відомо, спрямували «новий історизм» другої половини ХХ ст., «спадок давнини подібний до самої природи – це великий простір, що потребує вивчення, як тут, так і там потрібно знайти знаки і мало-помалу примусити їх говорити» (за М. Фуко). Так у сучасному мистецтві поєдналося «археологічне» і «екологічне», а природу та культуру стали розглядатися як складники єдиного світоглядного цілого. У цьому контексті

можна згадати вже хрестоматійні для історії мистецтва лендартівські твори Н. Хольт, кам'яні структури якої наслідували мегалітичні споруди, або «Спіральну дамбу» Р. Смітсона, що асоціюється із залишками ритуальної будівлі... Мова піктограм, ритуалу, магії, прадавнього культу ввійшла до творчості «нових диких» – Пенка, Кифера, Міддендорфа, Феттінга, Хедике, Польке... А у творах славетного Й. Бойса «археологічність» виявилася через використання природних, а для мистецтва ХХ ст. – «архаїчних» матеріалів: жиру, меду, воску, землі, базальтових брил...

Переосмислення минулого, пошук плідних джерел, які б могли стати основою для нового мистецтва, складає, як очевидно, загальний внутрішній зміст художнього поступу. Однак особливого значення набуває цей процес у періоди суспільно-культурних зламів і криз, коли існуюча модель мистецтва вступає в протиріччя з новими творчими концепціями та запитамі, а утвердження нової «піднімає на поверхню найдавніші культурні шари, і чим активніші ці спроби, тим глибші шари архаїки, що пере-

міщуються» (за В. Пацюковим). В українському мистецтві подібні тенденції проявилися з років «перебудови», коли прагнення оновлення та засвоєння нових художніх мов і виходу в широкий світовий простір поєдналося з необхідністю переоцінки власного вітчизняного минулого, його аналізу та дослідження, де завдання «спроєктувати своє минуле» (А. Боніто Оліва) виявилось безпосередньо пов'язане з баченням майбутнього [5]. Серед історичних епох, які цікавили художників, можна виокремити дослов'янські українські витoki, що через акції в докiллi реконструювали у своєму багаторічному проєкті «Спогади про цивілізацію, або житло – скульптура, скульптура – житло» (1990-ті) Олександр та Тамара Бабаки, привертаючи увагу до прадавніх основ селянської культури, або проєкт художньої реконструкції кримськотатарської історії художника Ісмета Шейх-Заде, де в інсталяціях, побудованих зі старовинних географічних карт і сучасних стилізованих об'єктів, перформансах, які «залучали до діалогу» персонажів кримської історії (хана Геряя, Йозефа Бойса та самого художника), акціях та авторських текстах постає відтворена міфологія Кримського Юрта, така важлива для національного відродження народу, що після повернення на рідну землю в 1990-х мусив заново осмислювати свій історичний досвід.

Творчість миколаївського художника Володимира Бахтова окреслила свою особливу версію «нової археології» та привернула увагу до однієї з надзвичайно важливих складових української культури – античності, «еллінізму», що не лише увійшли до української національної свідомості як духовно-естетична традиція, а й через розташовані на території України пам'ятки. Їх виникнення пов'язане, як відомо, із заснованими наприкінці VII–VI ст. до н. е. грецьких поселень та міст у пониззі Дністра, Південного Бугу, Дніпра та в Криму. Майже тисячоліття проіснували на Півдні України античні держави Тира, Ольвія, Херсонес, що зберігали

тісні зв'язки з Грецією, суттєво вплинули на культуру краю, залишивши по собі видатні пам'ятки архітектури та мистецтва, що належать до світових та українських надбань.

Отже, про художника. Володимир Бахтов народився 1954 року на Луганщині. Закінчивши художньо-графічний факультет Одеського педагогічного інституту, приїхав працювати до Миколаєва. З 1976 року почав брати участь у виставках. Тематичне коло його інтересів уже з перших робіт було «окреслене» Півднем України, з його легендами та міфами, давніми пам'ятками та історичним ландшафтом. Показово, що, розпочавши свій творчий шлях ще в радянський час, художник уникнув вимог соцреалізму: його офорти, то монохромні, то кольорові, наповнені образами прадавньої історії Причорномор'я. Однак майстер не ілюструє тих чи інших сюжетів, його твори – метафоричні, багатозначні за змістом, де враження від природи краю насичуються символікою скіфських, сарматських, грецьких племен, що назавжди залишили свої сліди в степах та на пагорбах Таврії, а сам феномен історичного часу постає в його композиціях у різноманітні символічних художніх вимірів. У 1984 році серія його офортів «Таємниці Таврії» була відзначена срібною медаллю на міжнародній виставці в Парижі, а цикл «Вітри Кіммерії» (1986) – дипломом Співки художників СРСР. У 1994 році В. Бахтов став членом міжнародної асоціації «Сузір'я графіків» (Краків).

Переломною подією в житті та творчості митця стала участь у морських подорожах-експедиціях 1989–1992 років по Чорному й Середземному морях. Роки «перебудови» поступово відкривали не лише кордони країни, а й нові можливості для фантазії і творчості. Група ентузіастів організувала тоді реконструкцію давньогрецького судна – дієри «Івлея», мріючи повторити на ньому легендарний похід Одисея Чорним та Середземним морями. Проєкт був підтриманий і профінансований тодішнім Чорноморським пароплаванням. Подорож

була складною: учасники спали в трюмі, адже кают не було, більшу частину дороги йшли на веслах. Як згадуватиме пізніше В. Бахтов, маршрут охопив Одесу і Стамбул, порти Греції, Італії та Марселя й далі по каналах Франції до Бреста в Атлантичному океані. Команда нараховувала 50 осіб. У ній Бахтов був простим матросом [3]. Восени корабель повертався до Одеси, а весною команда збиралася й знову відправлялася в путь. Ці мандрівки дали художникові дуже багато – він відкрив для себе красу і велич історії, зафіксованої в архітектурі, ландшафті, скульптурі, у руїнах старовинних міст, у самому камінні, що зберігає подих часу. Після поїздки художник ніби заново усвідомив й історичне багатство українського Причорномор'я, насиченого давниною, де чи не кожен пагорб дихає історією та нашаруванням культур і часів.

Не випадково «місцем свого життя» із середини 1990-х років художник обрав с. Парутіно (біля археологічного заповідника Ольвія), де ще в 1989-му вони з дружиною, художницею Тетяною Бахтовою, купили старий будинок, поступово перетворивши його на унікальний «Дім Бахтових», у якому не лише своєрідно «відтворили» спосіб життя Середземномор'я, а й організували мистецький центр із постійно насиченою творчою програмою: виставки, дискусії, перформанси, акції... Поступово заняття графікою відійшли для художника на другий план, хоча він продовжує працювати в цій царині. Митець звертається до практик концептуального мистецтва: лендарту, інсталяцій, артоб'єктів, матеріалом для яких постає історичний ландшафт навколо стародавньої Ольвії та археологічні матеріали з розкопів. Як зазначає сам художник, «Ольвія як припинила своє існування у 4 сторіччі нашої ери, так тут ніхто й не селився, за виключенням села Парутіно. Нічого на місті Ольвії не забудовувалося. Це еталонний пам'ятник археології, який зберігся без нашарувань зверху. Поїдьте в Афіни, Пірій, в Рим – вам ніхто не дозволить проводити розкопки крізь архітектуру,

яка з'явилася пізніше. А тут наче відкрита книга, яку майже 200 років читають археологи. Завдяки рукам археологів, я користуюсь безкоштовним ресурсом, і я можу кожний день під час експедицій роздивлятися речі, яких ніхто не бачив 2500 років» [4]. Як підкреслює багаторічна дослідниця творчості художника миколаївська мистецтвознавиця Олександра Філоненко, «реконструкція – головне поняття в системі концептуальних побудов Володимира...», що лягла в основу його ідеї Реконструкції Простору, під яким «розуміється не лише реальний простір Ольвії та інших археологічних заповідників, а й усе те “інформаційне поле”, яке народжене поняттям “антична культура”. Матеріальні фрагменти (фундаменти, кладка, руїни, черепки та уламки), здобуті з реального світу, “помножені” на ідеї та концепти (від платонівських до постмодерністських) зі світу умоглядного, дають реальність “третього” порядку – художню реальність, яку створює Бахтов. [...] Тепер Ольвія не лише відображується в живописі та графіці, до сфери художнього залучається і сам ландшафт археологічного заповідника, з яким відбуваються реальні [...] та ірреальні [...] метаморфози. Простір оживає та наповнюється новим змістом та красою» [1]. Перші лендартівські спроби, що зразу ж привернули до них увагу, митець розпочав на території заповідника на початку 1990-х. У 1995 році він створює в історичному ландшафті певні знаки-символи – куполи та кургани, матеріалом для яких стало «археологічне сміття» (шматки битого посуду, черепиці, каміння та ін.), те, що залишається археологами в так званих відкритих сховищах. Наступний проєкт (1996 року) був пов'язаний безпосереднього з пейзажем – схилами та пагорбами Дніпро-Бузького лиману. На їх поверхні в різні пори року художник ретельно витоптував та прокладав візерунки, що нагадували орнаментацию стародавніх посудин. А в наступних проєктах – «Ландшафтний живопис» (1999–2001) та «Ландшафтний рельєф» (2002) – художник прикрасив роз-

писами та кольоровими рельєфами схиля археологічних розкопів, перетворюючи їх на твори мистецтва, наповнені рельєфно зробленими процесіями міфологічних персонажів. Значною подією в художньому житті України стала персональна виставка В. Бахтова під назвою «Реконструкція», яка пройшла в 1997 році в Києві в Будинку художника. Вона складалася з інсталяцій та об'єктів з археологічних матеріалів, фотоландартівських композицій і малюнків та креслень, у яких художник досліджував і відтворював історико-культурний ландшафт заповідника Ольвія. У творчому проєкті митця синтезуються «міфи місця» та «міфи історії», разом складаючись у насичене багат шарове змістовно-образне середовище.

Прагнення синтетичної форми художнього висловлювання та поступове розширення творчих можливостей привели художника до ідеї ««terra-театру»: масштабних театралізованих перформансів, що залучають навколишній ландшафт, бодіарт та фотографії, які фіксують своєрідно реконструйовані авторами (разом з В. Бахтовим в цих акціях бере участь його дружина Тетяна) образи античної міфології [2]. «Ольвійські містерії», «Анімація Фідія», образи амазономахії, міф про Елезіум, кентавромахія тощо – великі театралізовані дійства, у яких беруть участь волонтери – студенти, молоді художники, знайомі та друзі авторів. Фігури людей розфарбовують натуральною кольоровою глиною, вдягають в античний одяг та komponують як живі скульптури в сцени чи композиції давньогрецького мистецтва, знімають на фото та відео. Ідея «реконструкції», відтворення набуває тут особливої вітальної переконливості та художньої виразності. «Тerra-театр» Володимира та Тетяни Бахтових одночасно є і суто мистецьким проєктом, що має змістову та естетичну самоцінність, а разом з тим і своєрідною едукатією, яка через насичені живою енергією

художні образи залучає глядачів та учасників до досягнення досвіду великої античної культури.

Авторським винаходом Володимира Бахтова є особлива технологія геліографії, яка стала ще однією мовою його перформансів. Вона полягає у фотофіксації мальованих вогнем у просторі зниклих архітектурних споруд. Художник палаючим смолоскипом накреслює в повітрі абрис стародавніх будівель. Довга витримка на фотокамері дозволяє отримати світліну, що відтворює рух вогняних ліній. Сам художник принципово використовує для своїх «вогняних малюнків» відкритий вогонь смолоскипа, уникаючи сучасних електричних пристроїв. Так вогонь – одна із засадничих стихій давньогрецької міфології – стає тут не лише «засобом» творення, а й несе в собі символічний зміст та значення. Кожна «геліографічна» акція художника – особливе мистецьке дійство, що відбувається лише у вечірній час; у повітрі воно триває лише хвилини, залишаючись зафіксованим на фото та відео; у ньому присутня таємничість старовинного ритуалу, що ніби підкреслює зв'язок між часом і простором. Серед геліореконструкцій художника – зниклі архітектурні пам'ятки Причорномор'я, споруди, що колись були розташовані на берегах Південного Бугу.

Сьогодні, в умовах російсько-української війни, коли в Україні руйнуються та гинуть історичні архітектурні споруди, пам'ятки культури та давнини, проєкт Володимира Бахтова набуває нового змісту, виходить далеко за межі художнього простору. Українська історія в багатоманітті її складових постає засобом національного самоствердження, європейської ідентифікації. А мова сучасного мистецтва, що звільнює та розширює межі людської фантазії та свідомості, провокує самостійність мислення і сприйняття, викликає широкі культурні асоціації, залучаючи глядачів до активної співтворчості.

### Джерела та література

1. Владимир Бахтов: «Гелиограффити». ART GALLERY. URL : <https://misto.zp.ua/article/articles680.html>.
2. Дом Бахтовых. Проекты. Каталог. Київ : Задумчивый страус, 2005. 80 с.
3. Мирошниченко А. Античные реконструкции Бахтовых: гелиограффити Ольвии. *Южная правда*. Николаїв, 2019. № 13. 21 лютого. С. 6.
4. «Ольвия – это открытая книга»: известный художник Владимир Бахтов о знаменитом заповеднике. URL : <https://svidok.info/uk/news/45790>.
5. Скляренко Г. У дзеркалі «археології»: нові тенденції у сучасному українському мистецтві. *Хроніка–2000*. Київ, 2000. № 34. С. 362–372.

### References

1. FILONENKO, Alexandra. Vladimir Bakhtov: «Heliograffiti». In: *Zaporizhzhia City Portal*. ART GALLERY. December 12, 2010 [online]. Available from: <https://misto.zp.ua/article/articles680.html> [in Russian].
2. *Bakhtov's House. Projects. A Catalogue*. Kyiv: Brooding Ostrich, 2005, 80 pp. [in Russian].
3. MIROSHNICHENKO, Alla. Bakhtovs' Antique Reconstructions: Heliograffiti of Olbia. *The Southern Truth: An Independent Socio-Political Newspaper of Mykolaiv Region*. Mykolaiv, 2019, February 21, no. 13 (23941) [online]. Available from: [http://www.up.mk.ua/mainpage/show\\_item/23619](http://www.up.mk.ua/mainpage/show_item/23619) [in Russian].
4. "Olbia is an Open Book": Renowned Artist Vladimir Bakhtov Tells about the Famous Reserve. *Svidok.Info*. October 3 2020 [online]. Available from: <https://svidok.info/uk/news/45790> [in Russian].
5. SKLIARENKO, Halyna. In the Mirror of «Archaeology»: New Trends in Modern Ukrainian Art. *Chronicle–2000*. Kyiv, 2000, no. 34, pp. 362–372 [in Ukrainian].

Надійшла / Received 29.06.2023

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 12.09.2023